

dayanmıştır. Bunun dışında istifade ettiğini söylediği diğer kaynaklardan bazıları şöyle sıralanabilir: İbn İshak, *es-Sîre*; İbn Hişâm, *es-Sîre*; İbn Sa'd, *eṭ-Tabakâtü'l-kübrâ*; Halife b. Hayyât, *Ṭabakât*; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif*; Taberî, *Târîh*; Ebû'l-Hasan Es'arî, *Maḳâlâtü'l-İslâmiyyîn*; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ*; İbn Hazm, *el-Faṣl*; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ*; Sem'ânî, *Kitâbü'l-Ensâb*; Süheylî, *er-Ravzû'l-ünûf*; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*; Ebû Şâme el-Makdisî, *er-Ravzateyn*; Kurtubî, *Tefsîr*.

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*'de geçen bazı siyasî olayların Hz. Peygamber tarafından önceden haber verildiğini söyleyerek bu çeşit olayları hadislerle yorumlamaya çalışmıştır. Hadislerin kaynağını genellikle zikretmiş, fakat aynı konuda çok sayıda hadis varsa kaynağı tekrarlamaya gerek görmemiştir. Hadisin senedi zayıfsa onu takviye eden başka bir hadisi kaydetmekle yetinen müellif, "Zayıf zayıfı takviye eder" prensibiyle hareket ettiği halde bazan buna uymamıştır. Bir rivayeti peşin hükümle tekziye kalkışmamış, onu başka kaynaklardan da araştırmış, İsrâiliyat'la ilgili reddedilmeyen haberleri naklettiğinden onun İsrâiliyat'tan olduğunu söylemiş, zaman zaman Şa'nın görüşlerine de işaret etmiştir.

Ahmed b. Ebû Bekir et-Taberânî (ö. 835/1431) ve İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) esere birer zeyil yazmış, başta İbn Hicci, İbn Kâdî Şühbe ve Aynî olmak üzere birçok müellif eserden faydalanmıştır.

Eserin tarihî olaylara dair birinci bölümü *el-Bidâye ve'n-nihâye* adıyla on dört cilt halinde basılmıştır (Kahire 1351-1358/1932-1939). Bu baskı tahkiksiz olup yanlışlarla doludur. Daha sonra Muhammed Abdülazîz en-Neccâr'ın hazırladığı tahkikli metnin Kahire ve Riyad'da neşrine başlanmışsa da (1963) sadece iki cildi yayımlanmıştır. Ayrıca eserin Halep'teki Medresetü'l-Ahmediyye'de bulunan yazması bir komisyon tarafından yedi cilt (14 cüz) halinde neşredilmiştir (Beyrut 1966). Ancak bu neşrin de ciddi bir çalışma mahsulü olmadığı ve Kahire baskısı (1932-1939) esas alınarak yapıldığı anlaşılmıştır. Eser Mahmud Şirvânî tarafından *Tercemetü'l-Bidâye ve'n-nihâye* (*Terceme-i Târîh-i İbn Kesîr*) adıyla Türkçe'ye de çevrilerek II. Murad'a sunulmuştur (Süleymaniye Ktp., Damad İbrâhîm Paşa, nr. 893-896; Ayasofya, nr. 2993-2996; Fâtih, nr. 4265).

el-Bidâye ve'n-nihâye'nin kısmî neşirleri de yapılmıştır. Habeşliler'in Yemen'deki hâkimiyetinden bahseden bölümü J. F. L. George tarafından *De Aethiopia Imperio in Arabia felice* adıyla (Berlin 1833), Hz. Peygamber'in hayatına dair kısımlar Mustafa Abdülvâhid tarafından *es-Sîretü'n-nebeviyye* adıyla dört cilt halinde neşredilmiş (Kahire 1964-1966), daha sonra ofset olarak tekrar yayımlanmıştır (Beyrut 1396/1976). *es-Sîretü'n-nebeviyye*'nin Hz. Peygamber'in doğumuna ait kısmını da Selâhaddin el-Müneccid *Mevlidü Resûlillâh* adıyla neşretmiştir (Beyrut 1961). Mustafa Abdülvâhid eserin peygamberler tarihine dair kısmını *Kıssaşü'l-enbiyâ* adıyla iki cilt halinde yayımlamış (Kahire 1968), aynı kısım Abdülkâdir Ahmed Atâ tarafından da Beyrut (1982), Amman (1985) ve İskenderiye'de (1401) neşredilmiştir. Eserin ikinci bölümünü teşkil eden *en-Nihâye* ise üç ayrı kişi tarafından tahkik edilerek farklı isimlerle iki cilt olarak yayımlanmıştır (*Nihâyetü'l-bidâye ve'n-nihâye fi'l-fiten ve'l-melâhim*, nşr. Muhammed Fehîm Ebû Ubye, Riyad 1968; *Nihâyetü'l-bidâye ve'n-nihâye*, nşr. Şeyh İsmâil el-Ensârî, Riyad 1388; *Kitâbü'n-Nihâye [el-Fiten ve'l-melâhim]*, nşr. Tâhâ Muhammed ez-Zeynî, Kahire 1389/1969). Tâhâ ez-Zeynî eser üzerinde bazı lüzumsuz tasarruflarda bulunduğu için tenkit edilmiştir.

el-Bidâye ve'n-nihâye'nin Muhammed Süleyman el-Eşkar tarafından hazırlanan indeksi Küveyt'te (1404/1984), Halîl Şehâde'nin hazırladığı indeks de Beyrut'ta (1407/1987) yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Kahire 1351-58/1932-39, I-XIV; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-ğumr*, I, 45-47; a.mlf., *ed-Dürrü'l-kâmine*, I, 373-374; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 123-124; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, I, 251-252; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 231-232; Şevkânî, *el-Bedrü'l-tâli*, I, 153; Serkis, *Mu'cem*, I, 225-226; M. Şemseddin [Günaltay], *İslâmda Târîh ve Müverrihler*, İstanbul 1339-42, s. 339-340; Brockelmann, *GAL*, II, 60-61; *Suppl.*, II, 48-49; a.mlf., "İbn Kesîr", *İA*, V/2, s. 762; Kehâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, II, 383; Münecid, *Mu'cem*, II, 34; III, 38; V, 40; a.mlf., *Mu'cemü'l-mü'ellifine'd-Dimaşkıyyîn*, Beyrut 1398/1978, s. 203-207; Fr. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, s. 148, 493-494; *Ma'a'l-Mektebe*, s. 205-206; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 320; Muhammed Raşid, "İbn Kesîr, hayâtühü ve mü'ellesâtühü", *Madjallat al-Madjma al-İlmi al-Hindî*, V/1-2, India 1980, s. 214-244; Muhammed Yelten, "Şirvanlı Mahmûd'un Hayatı ve Eserleri", *TDA*, sy. 57 (1988), s. 159-162; H. Laoust, "Ibn Kathîr", *EF* (İng.), III, 817-818.

ABDÜLKERİM ÖZYAYDIN

BİDÂYET

(البداية)

Tasavvuf yoluna girme, sülûkün ilk merhalesi ve başlangıcı anlamında bir terim.

Süfîler baştan beri tasavvuf yoluna girme ve sülûke başlama haline özel bir önem vermişler, *bidâyet* (başlama) ile *nihâyet* (maksada ulaşma) arasında sıkı bir bağlantı görmüşlerdir. Tasavvufa yeni girenlere *mübtedî*, bu yolun sonuna varanlara *müntehî*, bu ikisi arasındaki sâliklere de *evâsît* denilmiştir. İlk süfîlere göre *mübtedî* ile *mürîd* arasında fark yoktur. Nitekim Serrâc "mübtedîler" başlığı altında müridlerin hallerinden bahsetmiş (*el-Lüma*^c, s. 275-276), ancak daha sonraki dönemlerde *mübtedî* ile *mürîd* arasında fark görülmeye başlanmıştı.

Bütün süfîlere göre tasavvufa ciddi bir başlangıç yapmak iyi bir sonuç için şarttır. Çünkü bir sâlikin *bidâyeti* ne kadar hazırlıklı ve ciddi olursa *nihâyeti* de o kadar mükemmel olur. Bir sâlik sülûk halinde büyük zorluklarla karşılaşır veya yolunu kaybedip saptırırsa bunun sebebi ciddi ve samimi bir başlangıç yapmamış olmasıdır. Nitekim Cüneyd-i Bağdâdî *nihâyette* ortaya çıkan bozukluğun kaynağını *bidâyetteki* bozuklukta görür. İbn Nüceyd de süfîlik adına asılsız iddiaların kötü bir *bidâyetten* kaynaklandığını, *bidâyeti* bozuk olanın *nihâyetinin* de bozuk olacağını ifade eder. *Nihâyette* hasıl olan semere *bidâyetteki* ihlâs ve samimiyete göre değişir. İyi bir *bidâyet* aynı zamanda *nihâyet* mânasına gelir. Bu açıdan bakılınca *bidâyetle* *nihâyet* arasındaki mesafe çok kısırdır. Zün-nün bu mânayı kast ederek, "Allah'ı attığın ilk adımla arar, idrak eder ve bu lursun" demiştir (Sülemî, s. 23).

İbnü'l-Arabî *bidâyeti* aynıyla *nihâyet* saymış, Nakşibendiyye gibi bazı tarikatlar da *bidâyetin* *nihâyeti* ihtiva etmesini tarikatlarına esas almışlardır. Çünkü onlara göre başkalarına *nihâyette* hasıl olan haller kendilerine *bidâyette* hasıl olur.

Süfîlere göre *mübtedîlerin* bânîları mum gibi olup her şekli almaya müsaittir. Ona verilen ilk şekil iyi olur, o da sonuna kadar bu şekli muhafaza ederse gittikçe artan bir hızla Allah'a giden yolda mesafe alır. *Bidâyet* ehlinin aldığı ilk şekil kötü ise bu onu devamlı ola-

rak köstekler, yerinde saymasına sebep olur. Bunun için Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî *Âdâbü'l-mürîdîn*'de, Ebü'l-Hafs Sühreverdî *Avârifü'l-ma'ârif*'te bidâyet ehlinin uymaları gereken kurallar üzerinde önemle durmuşlardır. Bidâyet ehli olanların alışkanlıklarını terketmeleri, namaz kılıp oruç tutmaları ve Kur'an okumaları, daha da önemlisi Allah sevgisi ve korkusu gibi kalbin amellerine ağırlık vermeleri, içlerinden geçen vesveseleri sıkı bir biçimde kontrol altında bulundurmaları icap eder. Büyükler için itaatkâr bir evlât, küçükler için şefkatli bir baba, akran için vefakâr bir dost olmaları gerekir. Ayrıca mübtedî, sûfîler gibi giyinmeli, onlar gibi hareket etmeli ve her yönden onlara benzemeye çalışmalıdır.

Tasavvufta haller ve makamlar sınıflandırılmaya tâbi tutulunca bidâyet hâlinde ve mübtedîlerden önemle söz edilmeye başlanmıştır. Bidâyet ehlinin tasavvufî makamlardaki yerini ilk olarak Herevî göstermiş, sülûk ehli için yüz makam tesbit ederek bunların ilk onunu bidâyet ehline, son onunu da nihâyet ehline ayırmıştır (*Menâzil*, s. 3 vd.). Herevî'ye göre yakaza, tövbe, muhasebe, inâbe, tefekkür, tezekkür, i'tisâm, firar, riyâzet ve semâ bidâyet ehline ait makamlar olup *bidâyât* (başlangıçlar) adını alır. Mârifet, fenâ, bekâ, tahkik, telbîs, vücûd, tecrid, tefrid, cem' ve tevhid nihâyet ehlinin makamlarıdır ve bunlara da *nihâyât* (sonlar) adı verilir. İki arasında yer alan seksen makam ise evâsırta aittir. Herevî ayrıca yüz makamdan her birini üçe ayırır. Meselâ firar makamı üç türlüdür. Avam cehaletten ilme, tembellikten çalışmaya; havas haberden müşahedeye, şekilden esasa, havâssü'l-havâs ise mâsivâdan Hakk'a firar eder. Buna göre yüz halden ve makamdan her birinin bir bidâyeti, bir ortası ve bir de nihâyeti vardır. Böylece sâlikin en son halinin ve makamının bir bidâyeti bulunduğu gibi ilk halinin ve makamının da bir nihâyeti vardır. Esasen Hakk'a giden yolun nihâyeti bulunmadığından mutlak bir nihâyetten söz edilemez; bidâyet ve nihâyet sonsuza kadar sürer gider. Abbâdî *Sûfînâme*'de mübtedîlerin amellerini irade, tövbe, riyâzet, zühd, havf, recâ, sabır, zikir, istiğfar, hürmet ve hizmet şeklinde sıralar. Sâlik her vakit bidâyet halini yaşar. Nitekim Cüneyd tasavvufu, "Nihâyeti bi-

dâyetine dönüştürmektir" diye tarif etmiştir. Her nihâyet ehli aynı zamanda bidâyet ehli olduğundan başlangıçta bağlı kalınması gereken edep kaidele-ri ve şer'î hükümler her vakit lüzumludur. Mübtedîlere zâhir ehli, müntehîlere bâtin ehli adı da verilir.

Mutasavvıflar nihâyet ehlinin bidâyet ehlinde daha temkinli olduğunu, bunların dinî hükümlere uymada daha çok dikkat gösterdiklerini, şathiye, cezbe, vecd, semâ ve keramet gibi hallerin umumiyetle bidâyet ehlinde görüldüğünü söylerler. Bundan dolayı Cüneyd-i Bağdâdî şathiyelerine bakarak Bâyezîd-i Bistâmî'yi nihâyet ehlinde saymamıştır. İmâm-ı Rabbânî de aynı düşünceyle İbnü'l-Arabî'nin dinin zâhirine uymayan sözlerini onun bidâyet ehlinde oluşuna bağlamıştır.

Bidâyet ve nihâyet meselesi tasavvufî ilgili tariflerde de söz konusu edilmiştir. Meselâ Cerîrî bidâyet haline göre tasavvufu, "Her çeşit kötü huyları bırakıp iyi huylar edinme" biçiminde tarif ederken Cüneyd-i Bağdâdî nihâyet haline göre, "Hakk'ın seni sende öldürüp kendisiyle yaşatmasıdır" şeklinde tarif etmiştir.

Bidâyet, "ruhların elest meclisinde ahid verip kulluğu kabullenmeleri" mânasında da kullanılmıştır. Böylece mutasavvıflar tasavvufu elest meclisinden başlatmış olurlar. Gaye yine asla dönmektir. Tehânevî bidâyeti, "isim ve sıfatların hakikatleriyle bezenme" şeklinde tarif eder ve bunun üç mertebesinde bahseder. Bunlara bidâyet, tavaşut ve hitam berzahları adı verilir; bundan sonra sonsuz olan zât-ı kibriyâya varılır (*Keşşâf*, "insân" md.).

BİBLİYOGRAFYA:

Tehânevî, *Keşşâf*, "Bidâyet", "İnsân" md.leri; Ca'fer Seccâdî, *Ferheng*, "Bidâyet" md.; a.mlf., *Ferheng-i 'Ulûm-i 'Aklî*, Tahran 1361 hş., s. 1-19; Serrâc, *el-Lüma'*, s. 275-276; Süleimî, *Tabakât*, s. 23, 441, 566; Herevî, *Menâzil*, s. 3 vd., 7; a.mlf., *Tabakât*, s. 45-135; Ahmed-i Câmî, *Ünsû'l-tâ'ibîn*, Tahran 1350 hş., s. 228; Ebû Mansûr el-Abbâdî, *Sûfînâme* (nşr. Gulâm Hüseyin-i Yûsufî), Tahran 1347 hş.; Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî, *Âdâbü'l-mürîdîn*, Kahire, ts. (Dârü'l-Vatani'l-Arabî), s. 52; Baklî, *Şerh-i Şa'hiyyât*, s. 116, 564; a.mlf., *Meşrebü'l-ervâh*, s. 52, 138; Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 531; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, I, 54, 73; IV, 128; İbn Haldûn, *Şifâ'ü's-sâ'il*, s. 48; İmâm-ı Rabbânî, *Mektûbât*, İstanbul 1963, I, 70; Ankaravî, *Minhâcû'l-fukarâ*, Bulak 1256, s. 139.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

BİDÂYETÜ'L-MÜCTEHİD

(بداية المجهتد)

Meşhur İslâm filozofu ve fakihi

İbn Rüşd'un

(ö. 595/1198)

Mâlikî fıkhnâ dair eseri.

Tam adı *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* olup mezhepler arası karşılaştırmalı bir fıkıh kitabıdır. Fıkıh usulüne dair birkaç sayfalık mukaddimeden sonra "Kitâbü't-Tahâre" ile başlayıp "Kitâbü'l-Akdîye" ile son bulan toplam yetmiş bölümden (kitâb) oluşmaktadır. Eserde Endülüs'te hâkim olan Mâlikî mezhebi yanında Şâfiî ve Hanefî mezhepleri de esas alınmakla birlikte, incelenen her mesele üzerinde sahâbe ve tâbiînden itibaren müellifin asrına kadar gelmiş geçmiş müctehidlerin görüşleri ve bunların dayandığı deliller kaydedilmekte, zaman zaman müellif tarafından müstakil ichtihad ve tercihler de yapılmaktadır (meselâ bk. I, 9, 15, 23, 34, 51, 60). Ayrıca mezheplerin görüş birliğine vardıkları meselelerde ittifakın dayanağı, ihtilâf ettikleri hususlarda da ihtilâf noktaları belirtilmektedir. Müellif bu metoduyla ihtilâf ve illetleri inceleyenlerin aydınlatılması ve naslardan hüküm çıkarma (istinbat) melekelerinin geliştirilmesini gaye edinmiştir; eserine *Bidâyetü'l-müctehid* adını vermesi de bunu göstermektedir. İbn Rüşd her ne kadar Mâlikî mezhebini diğerlerine tercih etmekteyse de bu durum aşırı bir mezhep bağlılığına varmamakta ve zaman zaman İmâm Mâlik'in görüşlerini tenkit ederek farklı kanaatler ileri sürdüğü görülmektedir (meselâ bk. I, 45, 48).

Müellifin delil olarak zikrettiği hadislerin sened ve metin tenkitlerine de yer vermesi (meselâ bk. I, 13, 19, 28, 29, 33, 34; II, 10, 18), filozof olduğu için eserinde aklı ön planda tuttuğuna dair haklarında ileri sürülen iddiaların gerçeği yansıtmadığını göstermektedir. Hadis kaynakları arasından Mağribîliler'in genel yaklaşımına uygun olarak Müslim'i Bu-hârî'ye, bu ikisini de diğerlerine tercih etmesine rağmen yeri geldikçe başka kaynaklara da başvurmuştur.

İbn Rüşd'un çeşitli konularda kendi kanaatini belirtirken veya görüşler arasında tercih yaparken tıp, tabii ilimler ve astronomi sahalarındaki bilgilerini de kullandığı dikkati çekmektedir. Me-